

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 08.04.19

Dette dokumentets nettsadresse (URL) er:

<https://www.litteraturogmedieleksikon.no/cm4all/uproc.php/0/d.pdf>

Dagli_

(_sjanger)

En slags populær fortelling på Filippinene, som fra 1920-tallet hadde innflytelse på mye av novellekunsten i landet (Demougin 1985 s. 409).

Dagu_

(_sjanger, _drama) Betyr “den store tamburens sang” på kinesisk.

En sunget kinesisk fortelling framført til trommelyder. Sjangeren levde fram til 1700-tallet (Demougin 1985 s. 409).

Dansefilm_

(_sjanger, _film)

“Film-mediet er for dansekunsten det samme som bibliotekene er for litteraturen. Pluss mye mer. For filmet dans er ikke bare arkivmateriale og dokumentasjon. Det er en egen kunstnerisk genre for særegne møter mellom film, koreografi og musikk. I dansefilm deler kameraet og danseren på å spille hovedrollen. Synergieffekten regnes som så vellykket at for eksempel det franske kulturdepartementet har satset på dansefilm som en prioritert del av kultureksporten. [...] Filmer med allmenn appell, som den episke “Ballets Russes” og dokumentarfilmen “Rize” fra gjengmiljøet Los Angeles [...] dessuten “One Flat Thing, Reproduced” av den svært så aktive belgiske dansefilmregissøren Thierry de Mey. Sammenlignet med koreografien i forestillingen ved samme navn, tilfører filmen nye innfallsvinkler og rytmer. Regissøren styrer publikums blick strengere enn i teatret, og denne filmen

er et ypperlig eksempel på at film og forestilling utfyller hverandre.” (*Aftenposten* 29. september 2006 s. 12)

Danseside

(_sjanger, _digital) En nettside med små animasjoner som gjør danselignende bevegelser. Humoristisk og ment som ren underholdning.

Dansikal

(_sjanger) En musikal med dans.

Gerd Brantenbergs roman *Egalias døtre* (1977) ble dramatisert av Brantenberg til dansikalen *Egalia* (1982). Musikken til dansikalen ble skrevet av Tor Halmrast.

Debattbok

(_sjanger, _sakprosa) Bok som er skrevet for å være et innlegg i en debatt og som skal skape ytterligere debatt. Eventuelt er boka skrevet for å skape debatt om noe som *ikke* blir debattert.

Eksempler:

Magnar Norderhaug: *Verdens mat* (1996) – om utfordringer knyttet til matmangel og matvaresikkerhet

Sigmund Loland (red.): *Toppidrettens pris: En debattbok* (1998)

Nina Karin Monsen: *Velferd uten ansikt: En filosofisk analyse av velferdsstaten* (1998)

Ronald Bye og Finn Sjøe: *Overvåket* (2008)

Torbjørn Røe Isaksen: *Høyre om!* (2008)

Jens-Martin Eriksen og Frederik Stjernfelt: *Adskillelsens politikk: Multikulturalisme – ideologi og virkelighet* (på norsk 2009) – om dilemmaer i

forholdet mellom det moderne “storsamfunn” og mange relativt nye minoritetsgrupper i samfunnet

“[...] debattboken: Har den utspilt sin rolle? Det er grunn til å hevde det motsatte: Er det noe mediesamfunnets utvikling har vist oss, så er det de andre debattformenes svakheter. [...] Både refleksjon og overbevisningskraft trives ufattelig mye bedre i debattboken enn i hurtigere og mer kaotiske debattformer.” (Lasse Midttun i *Morgenbladet* 17. – 23. juni 2011 s. 34)

Dekalogi

(_format, _sjanger) Et verk som består av 10 relativt selvstendige deler, oftest slik at de 10 delene først har blitt publisert på ulike tidspunkt.

Dekamerone

(_sjanger) Sjanger oppkalt etter italieneren Giovanni Boccaccios renessanseverk fra 1353, *Dekameronen*.

En samling erotiske fortellinger.

Eksempler:

Leo Frobenius: *Svart dekamerone* (1911)

Julia Wosnessenskaja: *Kvinnernes dekamerone* (på norsk 1987)

Deltakervariabler

(_dataspill) “Det skilles mellom en-mot-en-spill, alle-mot-alle-spill og klan-spill” (Schwebs og Otnes 2001 s. 220).

Spesielt i actionspill kan det være mulig å velge mellom “singleplayer”-modus og “multiplayer”-modus. “Solospill”: spilleren spiller bare mot datamaskinen, ikke mot eller med en annen person.

Via et LAN (Local Area Network) kan det spilles nettverksspill med opptil flere hundre deltakere som er til stede i samme rom (f.eks. i Vikingskipet på Hamar). I online rollespill (MMORPG) kan det være millioner av deltakere fra hele verden, og disse er selvfølgelig ikke fysisk på samme sted.

De engelske forkortelsene PvP og PvE står for “player versus player” og “player versus environment”.

Demo_

(_dataspill) En gratisversjon og forenklet versjon av et dataspill. I en demo kan det f.eks. bare være mulig å spille nivå 1 og eventuelt 2 av 7 nivåer. Demoer skal fungere som reklame for fullversjonene av spillene. Ideen er at de som spiller demoen, vil oppdage spillets kvaliteter og kjøpe fullversjonen. Spillere får et inntrykk av hvordan det nye, fullstendige spillet vil være.

Demoer kan f.eks. følge med datablader eller lastes ned fra Internett.

Det_moderne_gjennombrudd_

“Det moderne gjennombrudd” er betegnelsen som den danske litteraturkritikeren Georg Brandes brukte om 1870- og 1880-årene i Skandinavia. Gjennombruddet er både en kulturell strømning og en kulturkamp.

Brandes ga ut boka *Det moderne Gennembruds Mænd* i 1883. Gjennombruddet omfatter både tendenser i samfunnslivet (endringer og nytenking) og i kunsten (spesielt i litteraturen). Når det gjaldt litteraturen, forsvarte Brandes en kritisk realisme som setter problemer under debatt, dvs. som viser og søker løsninger på sosiale problemer.

“1850-årene er kanskje det tiår i Norges historie som best fortjener karakteristikken “overgangstid”. Det moderne industrisamfunn med pengehusholdning, jernbane og telegraf bryter inn i et gammelt, statisk bondesamfunn; det politiske demokrati og bonde- og arbeiderreisningen begynner å utfordre embetsmannsstaten; og samfunnskritikk og tilnærmet realistiske skildringer av bygdemiljøet blander seg inn i litteraturens idylliske, historisk-romantiske uvirkelighet.” (Dahl 1975 s. 44)

Utviklingen innen naturvitenskapene og filosofien la premisser for litteraturen under det moderne gjennombrudd. Virkeligheten og hverdagen ble raskt endret for folk flest fordi industrialiseringen kom til Norden med full tyngde: med nye

maskiner og produkter, elektrisitet, flytting fra landsbygda til byene (urbanisering), arbeiderklassens kraftige vekst, bedre kommunikasjoner (jernbane, telegraf, etter hvert bil), overgang fra naturalhusholdning til pengehusholdning på bygdene, sterk befolkningsøkning pga. bedre medisiner (og stor utvandring til USA).

Det kunne se ut som om framskrittet hadde kommet på alle områder. Men noen problemer ble værende igjen eller økte, f.eks. fattigdom, alkoholisme og prostitusjon. Det var undertrykkende sosiale ordninger i familien, ekteskapet, arbeidslivet, skolen, kirken osv. Kirken ble spesielt voldsomt angrepet, delvis av forfattere som var overbeviste darwinister.

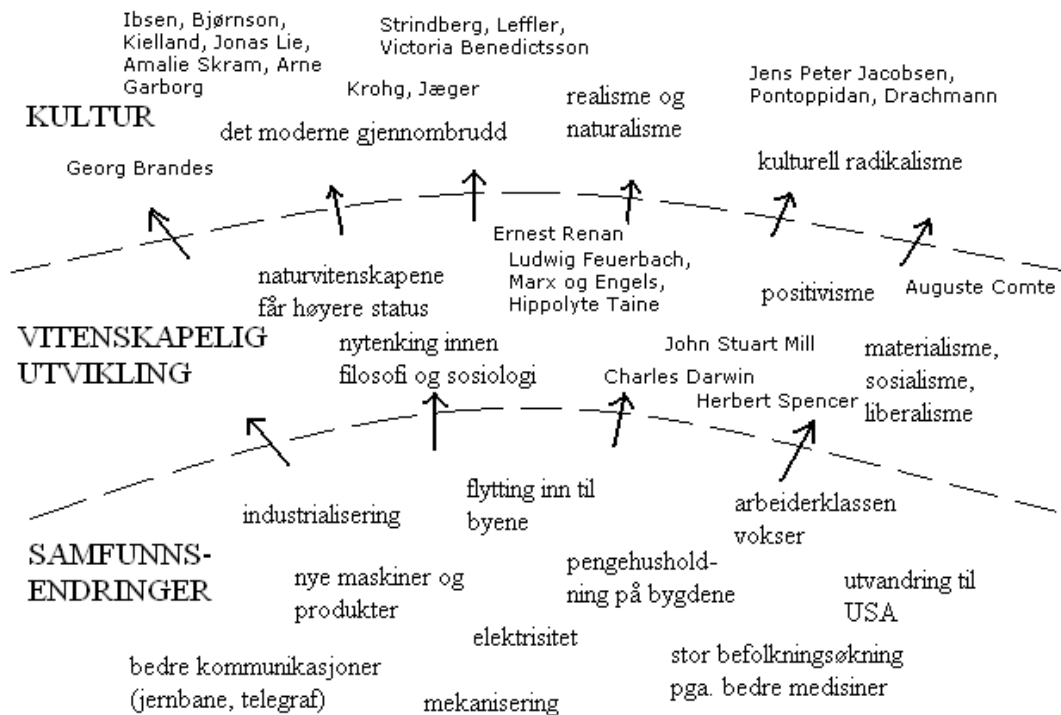
Mange i befolkningen, og særlig i kultureliten, opplevde det som om de levde i en helt ny tidsalder, at de kunne tenke nytt og radikalt. I litteraturen var det først nå det endelige bruddet med romantikken kom, ved at forfatterne vendte seg i retning sin egen samtid og sitt eget samfunns muligheter og problemer.

Det moderne gjennombrudd kan kalles en “borgerlig opplysningstid” fordi borgerlige forfattere ønsket å “utdanne” sine lesere til å forstå og forbedre samfunnet. De ville transformere samfunnet via den engasjerte litteraturen. Mange skrev tendensdiktning, med overtydelige forbedringsforslag. Idealene var frihet, likhet og hvert individs selvstendighet.

Kjente forfattere fra det moderne gjennombrudd er blant andre Henrik Ibsen, Alexander Kielland, Jonas Lie, Bjørnstjerne Bjørnson, Amalie Skram, Arne Garborg, August Strindberg, Victoria Benedictsson, Jens Peter Jacobsen, Holger Drachmann, Sophus Schandorph, Erik Skram, Edvard Brandes.

Mindre kjente forfattere er blant andre Adele Marie Ravnkilde, Olivia Levison, Illa Christensen, Erna Juel-Hansen. (Mange andre lite kjente kvinnelige forfattere blir presentert i Pål Dahlerups bok *Det moderne gennembruds kvinder.*)

Samfunnsutviklingen i perioden og nyvinninger innen teknikk og vitenskap er grunnlaget for mye av den radikale kulturkampen:

Litteraturkritikken “i Norge og Danmark på attenhundretallet led av en del ideologiske skavanker [...]. Noen av de verste utslagene finner vi i tiden rundt det moderne gjennombruddet, da den nye og samfunnskritiske litteraturen ble sablet ned i avis etter avis fordi den ble ansett for å være en forbrytelse mot den sanne og rene poesi. Her gikk det over stokk og stein, for å si det mildt, blant annet ble Bjørnson utsatt for dulgte trusler om politianmeldelse og tukthus av Morgenbladets kritiker etter utgivelsen av skandalestykket *Kongen* (1877). Ibsen fikk lignende behandling etter utgivelsen av *Gengangere* (1883) der det i Morgenbladet blant annet heter at denne boken “ikke hører hjemme på julebordet i et kristent hjem”, mens Aftenpostens anmelder skriver at “stykket gjør et motbydelig inntrykk”. [...] Denne typen kritikk hadde forresten sitt motsvar blant de liberale, det moderne gjennombrudds forkjempere, for eksempel brødrene Brandes. De så seg nemlig ofte nødt til å bedrive partikamp også når de skrev kritikker, slik at de ikke gikk av veien for å hylle det moderne gjennombruddets forfattere helt uavhengig av den litterære prestasjonen – altså kun for å drive propaganda for en bestemt type litteratur. En slik partikamp er likevel ikke nødvendigvis et onde: den var i hvert fall ofte helt nødvendig for å bane veien for en type litteratur som brøt med de gjengse oppfatningen om hva litteratur er og bør være.” (Frode H. Pedersen i http://www.kritikerlaget.no/nor/pages/866-litteraturkritikk_fr_og_n; lesedato 06.08.14)

Det objektive korrelat

(_litterær_praksis_) En betegnelse skapt av de amerikanske dikterne Ezra Pound og T. S. Eliot. Et dikt skal i seg selv illustrere tanker og følelser ved å vekke dem i leseren. Diktet skal ikke fortelle leseren direkte at noen har en bestemt følelse, men bruke virkemidler som vekker den samme følelsen i leseren. De ordene og virkemidlene som skal til for å vekke denne følelsen (f.eks. bruk av en metafor), er det objektive korrelat.

Deus_ex_machina_

(_litterær_praksis_) Latin for “gud fra maskinen”. Brukes om en plutselig, overraskende og usannsynlig løsning på en konflikt i et skuespill (eller film), særlig ved at en person med stor makt griper inn og redder helten eller heltinnen. Redning i siste sekund. En (nesten) mirakuløs redning/løsning på slutten av verket.

Det er en usannsynlig, “billig” løsning på et dramatisk problem, f.eks. ved at det inntreffer en tilfeldighet (Fuxjäger 2007 s. 37). Emosjonelt og spenningsmessig kan det av mange oppleves som et antiklimaks.

Opprinnelig brukt om et virkemiddel i greske drama i antikken der en skuespiller framstilte en gud som ble heist ned på scenen for å komme med løsningen på konflikten. Maskinen stod på taket av det såkalte skene-huset.

I dag brukes uttrykket om det dramaturgiske grepet at en person har som funksjon å komme inn i handlingen nokså uventet og løse alle problemer.

Dialektikk_

Fra gresk “dialegein”: “overveie”. Filosoferende tenkning i motsetninger, ofte slik at to motstridende tendenser går opp i en høyere helhet. Kjent fra filosofien til G. W. F. Hegel og Karl Marx.

Dialektoversettelse_

(_oversettelsespraksis_) Oversettelse fra f.eks. engelsk til f.eks. telemarksdialekt (skriftlig dialektgjengivelse).

Et eksempel: I 1987 ble det i Norge gitt ut noen tekster av John Lennon, med tittelen *Tenk deg*, oversatt til Stavanger-dialekt av Arnt Birkedal.

Dialogteater_

(_drama)

En teaterform der det er lagt opp til at publikum skal diskutere med skuespillerne temaet i en dramatisk forestilling.

Digital_kloning_

(_digital)

Da programvaren Gnutella, lagd til fordeling av musikkfiler, ble lansert i 2000, ble den raskt erklært for ulovlig. Programmet gjorde det (i likhet med nettstedet Napster) mulig for folk flest å dele hverandres MP3-musikkfiler fra egen harddisk. Nettstedet for det offisielle Gnutella ble stengt, men fordi kildekoden for hele programmet Gnutella allerede var publisert, oppstod det digitale kloninger på Verdensveven (Ichbiah 2000a s. 131).

Digital_omdirigering_

(_digital)

Et eksempel: Når en bruker i desember 2008 søkte på “Lignelse” i den norske Wikipedia, kom brukeren til artikkelen “Allegori”. Øverst i artikkelen “Allegori” stod det ““Lignelse” omdirigeres hit, se også parabel”.

Digital_poesi_

(_sjanger, _digital) Poetisk tekster som er digitale, enten de er skapt i og for en digitalt medium eller er medieadaptert fra f.eks. en lyrikkbok.

“[T]he computer makes possible truly kinetic poetry, a poetry in which letters and words can dance across the screen before the reader’s eyes.” (Bolter 1991 s. 145)

De franskspråklige kunstnergruppene “À lire” og “Alire-Docks” var pionerer innen digital poesi. Blant medlemmene var Claude Maillard og Tibor Papp (Vettraino-Soulard 1998 s. 111).

Digital varslings

(_digital) Engelsk: “alert”. Et system for å varsle brukere om at nye bøker er kjøpt inn på biblioteket, om arrangementer som skal finne sted osv. Sendes ofte som e-post eller SMS (etter at brukeren har registrert seg som en som ønsker slik digital varslings).

Digresjon

Avvik fra saken, bort fra den røde tråden i en framstilling. Vanlig i kåserier, essays og i noen romaner (spesielt tydelig i den britiske forfatteren Laurence Sternes roman *The Life and Opinions of Tristram Shandy* fra 1767; nesten hele denne romanen kan oppfattes som en samling digresjoner).

Innfall og krumspring i en tekst.

Diktafon

I Sigurd Evensmos roman *Flaggermusene* (1949) beskrives bruk av diktafon i en avisredaksjon i mellomkrigstiden slik: “Diktafonen står i et eget lite avslukke i redaksjonen. Dens svarte vokssylinder snurrer flittig alle netter unntatt lørdagsnatten, og stiftene i lydsporene henter opp Pressebyråets flatklemte stemme som er temmet av teknikken og tier og snakker når mannen med hodetelefonen vil. Nederst på skrivemaskinens tastatur har han to små metallplater som han knakker på med tommelfingrene: et lett slag på platen til venstre stanser diktafonvalsen og får stemmen til å tie inntil skrivemaskinen er à jour. Et nytt slag på den samme platen setter valsen i gang igjen, og stemmen skratter lydig videre. Platen til høyre er “repeateren” – noen forte slag på den flytter stiftene tilbake i lydsporene og henter fram igjen ord som gikk for fort eller for uklart. – Arbeidet med diktafonen er enkelt og går nesten automatisk og knallende fort for den øvde. Meldingene strømmer ned på det lange arket i skrivemaskinen, med en smal avstand mellom

hver: Tusener drepte i et slag langt borte, sportsresultatene, en politisk tale, prisene på Kjøttballen, en liten jente overkjørt og drept, statsråd. Fingrene arbeider mekanisk over tastaturet, vognen [på skrivemaskinen] kiler av gårde mot venstre, klemmer varslende og dyttes energisk tilbake med et smell. Så blir det stille et øyeblikk mens journalisten lytter til stemmen i hodetelefonen – et lite klikk på venstre plate, og tangentene farer smellende opp fra sin vifte. Når stemmen sier “Det var alt”, hekter han hodetelefonen av, haler samlearket ut av skrivemaskinen, klipper det opp i smale og brede strimler etter meldingens lengde og kleber dem opp på andre ark, med plass for tittel. Hele haugen legger han inn på sekretærens bord.” (i kapitlet “Virkeligheten”)

Diktering

I den gresk-romerske antikken skrev vanligvis ikke en forfatter sine egne tekster direkte, men dikterte teksten muntlig til en sekretær. En kladd kan ha blitt skrevet ned på vokstavler, papyrus eller et annet materiale (Barbier 2000 s. 7).

Kirkefaderen Augustin har antakelig ikke skrevet ned en eneste av sine publiserte tekster selv (s. 7).

Middelalder-lærde som Thomas Aquinas og Petrus Damiani dikterte sine tekster til en skriver som skrev det ned på vokstavler og som deretter leste teksten høyt før den ble skrevet ned på pergament (Faulstich 1996 s. 110).

Tyskeren Clemens Brentano fylte under romantikken flere bind med nedskrifter av visjonene til den stigmatiserte nonnen Anna Katherine Emmerick. Nedskrivning foregikk i Dülmen i Westfalen (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 165).

Napoleon dikterte to av de åtte bindene i verket *Memoarer om fransk historie under Napoleon* til generalen Gaspard Gourgaud, som skrev det ned (Jean Brunel i Merimée 1966 s. 38). Verket ble til på Sankt-Helena.

“Da han døde i 1910, etterlot Mark Twain seg en enorm, uredigert og upublisert selvbiografi. Den er nå blitt overhålet av kyndige mennesker ved Berkeley, stykket opp kilovis, og sendt ut på et sultent marked. [...] Og siden forventet levealder for amerikanske menn av hans generasjon (han ble født i 1835) var 46 år, påbegynte Mark Twain arbeidet som førtiåring. Det ble med forsøket. Han prøvde femti ganger til, men ga opp hver gang. Det som omsider hjalp ham over kneika var et typisk Twainpåfunn. Under et lengre opphold i Firenze irriterte han seg så grenseløst over vertinnen, en amerikanskfødt baronesse, at han fikk sin sekretær til å skrive ned enetalene med utskjellinger av den hælvetes amerikanske hurpa. Og; eureka! Han skulle rett og slett diktere sine memoarer!” (*Morgenbladet* 18. – 24. mars 2011 s. 40)

Den britiske krimforfatteren Edgar Wallace brukte diktafon (forløperen til kassettpilleren) for å lese inn historier som en sekretær deretter skrev ned på papiret for han (Lane 1940 s. 242). Den britiske historikeren Tony Judts memoarbok *The Memory Chalet* (2010) ble diktert av forfatteren etter at han fikk en lammende muskelsykdom. Hele kroppen var lam, bortsett fra munnen. Judt døde samme år som boka ble utgitt.

Diktfilm

(_film, _sjanger)

Også kalt poesifilm. En kort film der et dikt er lydsporet. En slags filmatisk visualisering av et dikt. Filmene illustrerer lyrikk. De skaper visuelle bilder (f.eks. med en fortelling) og atmosfære rundt lyrikk. Hvis det er musikk, er den såpass lav eller lite påfallende at det er lett å høre og forstå ordene i diktet, eller musikken høres bare når det ikke sies noe.

En kort film der et dikt blir lest opp samtidig som vi ser bilder som “illustrerer” teksten (jf. musikkvideo, der bildene “visualiserer” musikken). En poesifilm atskiller seg fra en musikkvideo ved sin konsentrasjon om talte ord (opplesning av tekst) (Schütz 2010 s. 297).

Den israelske regissøren Joshua Simon lagde i 2011 en film basert på et dikt av den tyske dikteren Daniel Falb. Filmen ble vist på den tyske Zebra Poetry Film Festival sammen med mange andre lignende filmer. “Film and poetry are like the white and black stripes of a zebra: they fit together beautifully. Every two years since 2002 the ZEBRA Poetry Film Festival is organised by the Literaturwerkstatt Berlin and shows the current state of a dynamic, young short film genre which lies somewhere between poetry, film and new media. It has developed into the biggest platform for short films that are based on a poem. Entries come from all over the world: In 2010 more than 900 short films have been sent from 71 countries. The programme committee has selected 26 of them for the competition. [...] The festival offers both makers of poetry films and poets themselves from around the world a forum for fixing positions as well as exchanging ideas and experience – an ever growing group of fans of a genre which has won over even the most suspicious and sceptical in the audience.” (<http://rufusonline.blogspot.com/2010/12/zebra-poetry-film-festival-mcc.html>; lesedato 18.02.11)

“Zebra Poesifilmfestival ble nylig arrangert for sjette gang i Berlin. [...] Poesifilm, hvor tekst er bærende bestanddel, ble laget allerede i filmens begynnelse. Men det er først de siste årene at formen har vunnet selvstendighet, og ikke lenger bare er et

kuriøst innslag ved poesi-, film- og animasjonsfestivaler. Når nyopprettede Oslo Poesifilm arrangerer en festival for digital og visuell samtidspoesi [...] Er all film basert på poesi en poesifilm? Kan “poetiske” filmer uten tekst passere? Er film en illustrert forlengelse av diktet eller et selvstendig utsagn?” (Ane Nydal i *Morgenbladet* 2. – 8. november 2012 s. 48)

Den tyske regissøren Ralf Schmerberg lagde den 91 minutter lange *Poem* (2002) med “filmspråklige versjoner” av lyrikk av Herman Hesse, Paul Celand, Ingeborg Bachmann, Georg Trakl, Ernst Jandl m.fl. (Schütz 2010 s. 297). Denne filmen “is a subtle play with words and dreams, unfulfilled desires and symbolisms. An opulent journey from Rio to the Himalayas, Iceland to Spain to Berlin.” (<http://ralfschmerberg.de/film/poem/>; lesedato 26.05.17)

Den svenske dikteren Marie Silkeberg har i samarbeid med andre diktere skapt *Ödeläggelse* (2009), er bok som “inleds med bidrag av sjuåttionio författare från olika länder som fritt fått skriva var sin text utifrån ordet “ödeläggelse”. Bokens senare textdel hör samman med DVD-skivan som följer med boken. Här finns fyra tonsatta filmer som är baserade på ljudinspelningar, inläsningar av dikter, och bildsekvenser från Kyoto, Hiroshima, Tokyo, Hanoi, Warszawa, Oswiecim, Gaza, Stockholm. *Ödeläggelse* är en bok, ett gränsobjekt, en process av pågående flöden av bild, ljud och röster och det tryckta ordet i samspel och prövning.” (<http://www.adlibris.com/>; lesedato 23.07.14)

“Poesifilmen Pipene, med tekst av Øyvind Rimbereid og animasjon av Kristian Pedersen, får sin urpremiere i Fredrikstad i helgen. Anledningen er forlaget Gasspedals poesifilmfestival i byens litteraturhus.” (*Morgenbladet* 9. – 15. mai 2014 s. 40)

“Hva poesifilm er, strides de lærde om, men nettet tilbyr stadig flere. Nå er norske *Norangsdalen* med tekst av Erlend Nødtvedt valgt ut som én av 30 filmer i konkurranseprogrammet ved det viktigste knutepunktet for poesifilm, Zebra Poetry Film Festival i Berlin. Biennalen ble avholdt første gang i 2002, og har i år vurdert 870 bidrag fra 63 land. [...] Alle mulige slags kortfilmer der teksten er en bærende bestanddel i uttrykket, gjerne i form av typografi eller opplesning. [...] dataanimasjoner, men poesifilm kan også være filmet med kamera. [...] Det kan ligne musikkvideoen – man lager film for tekst i stedet for film for musikk og sangtekst. Den amerikanske poeten Billy Collins betegner miksen av tekst og animasjon som et uvanlig ekteskap det tok lang tid å inngå [...] - Jeg ønsker å arbeide med animert grafikk som et selvstendig fortelleruttrykk, og prøver å finne bilder som ikke er 1:1 med teksten. Målet er å lage et tolkningsrom mellom tekst og bilde, så det oppstår noe nytt.” (*Morgenbladet* 27. juli – 2. august 2012 s. 34)

Ifølge en tysk forsker kan en “poetry clip” vare fra ti sekunder til maksimum sju minutter (Stephan Porombka i Schütz 2010 s. 296). En “poetry clip” er en undersjanger av poesifilm som viser dikteren i sin framføring av lyrikk

(“performance”). I Berlin har en kunstnergruppe med blant andre Wolf Hoge kamp og Bas Böttcher produsert “poetry clips” der lyrikeres framføring av dikt er det sentrale. I 2005 ga gruppa ut DVDen *Poetry Clips, Vol. 1.*, som viser diktere som opptre på poetry slam (diktopplesningskonkurranser).

Den danske forfatteren Kirsten Hammann har gitt ut diktvideoer (ifølge *Dagbladet* 2. oktober 2009 s. 53).

Diktopplesning

(_lyrikk, _spredningspraksis) Også kalt dikt-deklamasjon.

Den chilenske poeten Pablo Neruda og den russiske poeten Jevgenij Jevtusjenko har begge lest dikt for titusener av mennesker samlet på idrettsstadioner. Den palestinske dikteren Mahmoud Darwish leste i 2004 i Beirut egne tekster for en folkemengde som fylte en hel fotballstadion.

Dikt-tonesetting

Det å lage melodier til dikt. F.eks. har de romantiske tyske komponistene Schubert og Schumann satt tone til flere av Heinrich Heines dikt.

Diplomatikk

Fra “diplom”, dvs. et historisk dokument med en viktig juridisk eller annen informasjon av offisiell art. I diplomatikken vurderes overleverte diplomers verdi som informasjon om personer, saker, historiske hendelser osv. Viktig innen blant annet arkivvitenskap.

Direktiv

(_sjanger)

Et direktiv fra de tyske okkupantene under 2. verdenskrig til norske aviser kunne lyde slik: “Priv. til red. 18.2.43. Reichsminister Dr. Goebbels’ tale skal sette sitt

preg på avisene i morgen. De deler av talen som beskjeftiger seg med bolsjevismen og den totale krig, fortjener å bli særlig fremhevet typografisk. Talen skal kommenteres i lederartikler. Med hensyn til rammeberetninger skal man være oppmerksom på at møtet hadde karakter av et folkemøte og man skal gi uttrykk for hele det tyske folks kampvilje.” (sitert fra *Morgenbladet* 9. – 15. april 2010 s. 9)

Diskografi

(_sjanger)

Terje Aarsets vitenskapelige utgivelse av Ivar Aasens diktsamling *Symra* (2013, opprinnelig publisert 1863) inneholder en diskografi satt sammen av Inger Johanne Christiansen over alle plateutgivelser med Aasen-tekster.

Divan

(_sjanger, _lyrikk) Fra et persisk ord, “divân”. En diktsamling.

Den indiske dikteren Daagh Dehlvi har skrevet fem divaner (Demougin 1985 s. 409).

Eksempler:

Hafis: *Divan* – skrevet av en persisk dikter

Johann Wolfgang von Goethe: *Vest-østlig divan* (1819-27)

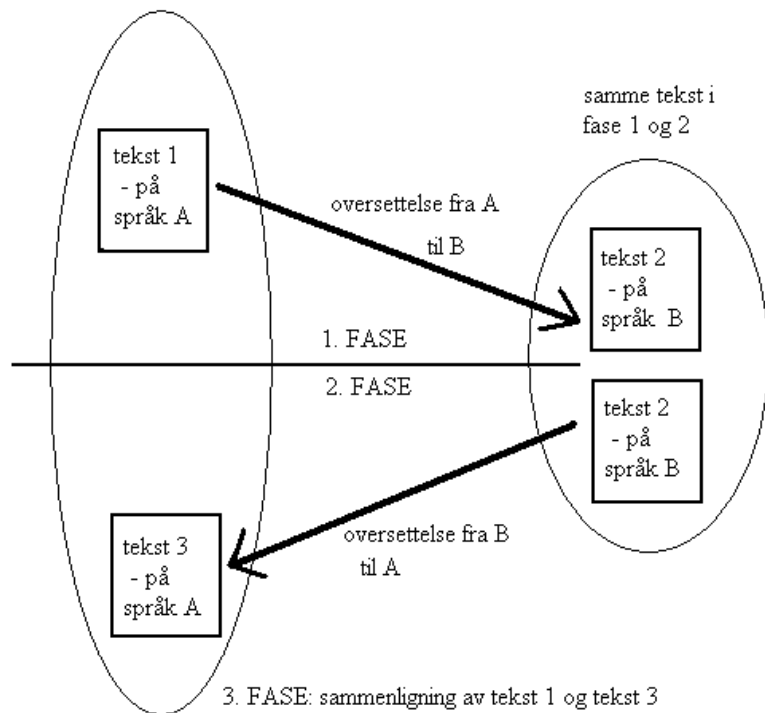
Gunnar Ekelöf: *Dīwān över Fursten av Emgión* (1965)

Dobbel_oversettelse

(_oversettelsespraksis) Også kalt “retrotraduction” (Yves Gambier i <https://www.erudit.org/revue/meta/1994/v39/n3/002799ar.pdf>; lesedato 06.12.16).

Oversettelse fra språk A til språk B, og deretter oversettelse tilbake fra språk B til språk A. Den som oversetter, f.eks. en skoleelev, får ikke lov å se teksten på språk A når det oversettes tilbake til A. For eksempel: En student oversetter en tekst fra norsk til tysk, og leverer den norske teksten til læreren. Neste dag får studenten

tilbake sin tyske tekst, med beskjed om å oversette den til norsk. Læreren sammenligner den opprinnelige norske teksten med den norske teksten som eleven har oversatt fra tysk.

Den britiske historikeren David Starkey beskriver Elizabeth og andre i samtiden sin måte å lære språk på slik: “[...] dobbel oversettelse. Først oversatte elevene et avsnitt for eksempel fra latin til skriftlig engelsk. Så, noe senere når minnet om originalteksten hadde bleknet litt, måtte de oversette fra den engelske teksten til latin igjen og forsøke så godt de kunne å huske de opprinnelige formuleringene. Denne undervisningsmetoden lærte studentene grammatikk og utvidet vokabularet deres, mente Ascham. Dessuten tvang den studentene til å tre inn i Caesars og Ciceros sinn og gjenoppleve stilen deres fra innsiden.” (Starkey 2011 s. 124)

Den amerikanske forfatteren Mark Twain ga i 1867 ut *The Celebrated Jumping Frog of Calaveras County and Other Sketches*. I 1903 publiserte Twain tre versjoner av tittelnovellen “The Celebrated Jumping Frog of Calaveras County”: den opprinnelige versjonen, en oversettelse til fransk, og versjon oversatt fra fransk tilbake til engelsk. Den nye engelske versjonen var ganske forskjellig fra den opprinnelige, og dette ga en komisk effekt (<http://blog-de-traduction.trusted-translations.com/2012/03/30/de-lutilite-de-la-retraduction/>; lesedato 25.10.16).

Dobbelmediesalg_

(_spredningspraksis)

F.eks. salg av både bok og film samtidig, eller tegneserie og dataspill samtidig, eller teaterbillett og lydbok samtidig osv., med én felles pris.

På engelsk vil det kunne stå f.eks. slik på en filmutgivelse (i dette tilfellet *Pride and Prejudice 10th Anniversary Collector's Edition*): “This deluxe collector's edition features the epic BBC production, bonus documentaries and a 120 page companion book in a collectible fabric covered, gold-embossed case. 2 DVDs + Book“. ”For some literary adaptations [av Jane Austens verk], publishers sell us novel and DVD in one package, and tell us to 'read the book and watch the film', as if they were the same work” (Sørbo 2008 s. 45).

Filmer og bøker markedsføres og selges i økende grad sammen og samtidig. Da Philip Roths roman *Menneskemerket* kom ut på Den norske Bokklubben i 2005, prøvde Bokklubben i sitt medlemsblad samtidig å selge DVDen *The human stain* (2004) basert på boka. Dette har blitt en vanlig taktikk for Bokklubben. I Bokklubbens bokhandel i Nydalen ble høsten 2006 Annie Proulx' fortellinger, inklusiv fortellingen *Brokeback Mountain* solgt sammen med DVDen *Brokeback Mountain*. Bok og film var bundet sammen med gavebånd og hadde én felles pris. På Amazon.com kommer det ved bok- eller filmkjøp ofte opp forslag om at en kan kjøpe boka og filmen samtidig, og til redusert pris sammenlignet med å kjøpe dem hver for seg.

“The DVD+book combinations sold in British retailer Woolworths, for example, are cellophaned and security labelled and you cannot look inside. [...] In fact the DVD+book combo is marketed to the consumer as both a film viewer and reader. It raises and postpones a common question: which to read/view first? Buy both, then decide.” (Matthews og Moody 2007 s. 122-124)

Lars Saabye Christensen ga i 2003 ut romanen *Maskeblomstfamilien*, og boka ble filmatisert i 2010 av regissør Petter Næss. Den 8. oktober 2010 (s. 36) annonserte Tanum bokhandel i *Dagbladet* med en reklametekst der det bl.a. sto “Kjøp boka og få gratisbillett til filmen!”.

La Repubblica og andre, store italienske dagsaviser “har faktisk en dag i uken “gitt” sine lesere en bok som vedlegg til avisen for den beskjedne sum av fire euro. Dette har vært en vellykket operasjon både for avisene, som til tider har fordoblet salget og for de store forlagene som solgte rettighetene til bøkene. De få gjenlevende av de utvalgte forfatterne, har fått en reklamekampanje de ellers ikke kunne drømt om – og på en enkelt dag har de kunnet selge et opplag på en halv million.” (norske *Le monde diplomatique* mars 2004 s. 19)

Det finnes også eksempler på “trippelmediesalg” og “kvartettmediesalg”.

Doctus_poeta_

Se *Litteraturhistoriske tekstpraksiser* (2008) s. 43

Dogmefilm_

(_film, _sjanger)

En måte å produsere filmer på som følger bestemte regler, f.eks. at det ikke brukes kulisser eller andre “props”, ikke kunstig belysning, at filmens handling finner sted i nåtiden, at kameraet skal være håndholdt m.m. Dogmefilmer er dermed lavbudsjettfilmer med bestemte innholdskjennetegn

Dokument_

Den franske 1600-tallsfilosofen Blaise Pascal fikk om natten den 23. november 1654 en slags mystisk åpenbaring, og han ville bevare minnet om den ved straks å skrive ned noe om erfaringen på en papirlapp. Lappen fikk han sydd inn i tøyet sitt, og viste den aldri til noen (Genet 1973 s. 12).

Etter den franske 1800-tallsforfatteren Jules Vernes død “ble det funnet over 20 000 mapper med notater og utklipp i det kahyttformede arbeidsværelset, i tårnet på Vernes bolig i Amiens i Nord-Frankrike.” (*Aftenposten Innsikt* mai 2010 s. 86)

“Hvis en papirlapp hadde bokstaver på seg, tok [den amerikanske forfatteren] Ernest Hemingway vare på den. Ifølge kona kunne han til nød gå med på å kaste tre år gamle aviser. Ellers ble ting liggende. Denne uken ble 2500 dokumenter funnet i Hemingways gamle residens i Cuba digitalisert og tilgjengeliggjort. Blant annet: forsikringsavtaler, bankdokumenter, tyrefektingbilletter, svømmehallbrosjyrer, brev, telegrammer, dagbøker og så videre.” (*Morgenbladet* 21. – 27. februar 2014 s. 39)

Dokumentarbok_

(_sjanger, _sakprosa) Omfatter bl.a. journalistiske dokumentarbøker om aktuelle samfunnsproblemer.

Eksempler:

Jonathan Goodman: *The Killing of Julia Wallace* (1969) – Goodmans forsøk på å løse en kriminalsak og bevise at den hovedmistenkte var uskyldig

Robert D. Ballard og Rick Archbold: *Jakten på Titanic* (på norsk 1987)

Per Kristian Sebak: *Titanic: 31 norske skjebner* (1998) – følger Titanics undergang i 1912 minutt for minutt i noen timer

Per-Yngve Monsen: *Muldvarp i Siemens: En dokumentar* (2008)

Lotta Elstad: *En såkalt drittjobb* (2008) – om erfaringene med å jobbe som vaskehjelp på et hotell

I 1987 ga Fredrik Skagen ut dokumentarboka *Purpurhertene: Rapporter fra en Vietnamsoldat*, der en norsk veteran fra Vietnamkrigen forteller om sine opplevelser i Vietnam. Boka vant førsteprisen i Cappelens dokumentarbokkonkurranse samme år og fikk også Bokhandlerprisen. Senere ble det en debatt om “rapportene” var fri fantasi av veteransoldaten, og Cappelen bestemte seg for å trekke sin pris tilbake. Skagen selv hevdet at hans anonyme soldat-kilde må ha fortalt sannheten i sine fortellinger.

“Skagen ble lurt av en kilde, og skrev en dokumentarbok om en nordmann som kjempet med amerikanerne i Vietnam. Historien ble avslørt som humbug, og straks omdefinert til skjønnlitteratur. Ingen ble sure på Skagen.” (*Morgenbladet* 1. – 7. april 2011 s. 45) “Skagens dokumentarbok “Purpurhertene” fikk Cappelens store dokumentarbokpris på 100 000 kroner og Bokhandlerprisen da den kom i 1987. Siden viste det seg at den bygde på en løgnhistorie. Skagens kilde for beretningen om en norsk soldat i Vietnams krigshelvetet var en nevrotisk person som aldri hadde vært i Vietnam. Han hadde diktet opp alt sammen. Det var våpengalningene som først slo alarm, for de var de som skjønnte at det var noe som ikke stemte. Kritikere og jurymedlemmer var fulle av ros. Verken forfatteren eller Cappelens forlag hadde gjennomført de nødvendige undersøkelsene for å sjekke om historien var sann, før boka kom ut. Resultatet ble at prisen for beste dokumentarbok ble trukket tilbake, og boka ble “omdefinert til roman”. Slik slapp norske forlag unna en opprivende debatt om dårlig kildekritikk i eget hus, og Skagen satt igjen alene med skammen.” (Magne Lindholm i http://home.hio.no/~magneli/skrifter/artikler_om_litteratur/anmeldelser/2009_fredrik_skagen_purpurh_2.html; lesedato 26.05.15)

En undersjanger er fotodokumentarboka, som f.eks. Ken Oppranns *Vi bygde operaen* (2008) om byggingen av den nye norske operaen på begynnelsen av 00-tallet.

Dokumentardrama

(_drama, _sjanger) Et skuespill nært basert på hendelser i virkeligheten som har foregått forholdsvis kort tid tilbake. Spillestilen er vanligvis realistisk og virkelighetsnær.

Et dokumentardrama fra 1880-tallet viste mordet på forbryteren Jesse James. Bob Ford skjøt James i 1882, og spilte seg selv på scenen etter at han hadde sluppet unna straff. Noen scener på slutten av Andrew Dominiks film *The Assassination of Jesse James by the Coward Robert Ford* (2007; basert på en roman av Ron Hansen) viser Ford på teaterscenen.

Dokumentarteater

(_sjanger, _drama)

Tyske representanter for dokumentarteater-sjangeren er Heinar Kipphardt, Rolf Hochhuth og Peter Weiss. Kipphardt skrev blant annet *I saken J. Robert Oppenheimer* (1964) om vitenskap, politikk og atomvåpen, og *Joel Brand: Historien om en forretning* (1965) om en planlagt utveksling av tyske jøder mot lastebiler til nazistene.

Dom

(_sjanger)

Den britiske “revisjonistiske” historikeren David Irving ble stilt for retten da han benektet Holocaust. “The verdict, delivered in a 350-page judgement, was an unequivocal defeat for Irving: he was found to have flouted accepted research methods and to have manipulated the evidence to suit his political prejudices.” (Tosh og Lang 2006 s. xvi)

Doxografi

(_sjanger, _sakprosa) Et verk som beskriver synspunktene/meningene til tidligere forfattere innen f.eks. filosofi og vitenskap.

Ordet “Doxographie” ble lagd av den tyske forskeren Hermann Alexander Diels, og han siktet spesielt til antikke verk der det gjengis synspunkter av filosofer som det ikke har blitt overlevert noe vesentlig skriftlig fra. Dermed blir doxografien den viktigste tilgangen vi har til disse personenes teorier og meninger.

Drabble

(_sjanger) En skjønnlitterær tekst som består av nøyaktig 100 ord. Sjangeren er oppkalt etter forfatteren Margaret Drabble.

Utfordringen for skriveren er å skape en interessant og meningsfull tekst med så få ord. Det organiseres drabble-konkurranser (drabble contests) der det oppgis et tema som teksten må handle om og en avgrenset tid til skrivingen. Drabble-skriving har lenge vært spesielt populært blant science fiction- og fanfiksjon-skrivere.

Drabble som sjanger blir brukt av mange fanfiksjon-skrivere (Pugh 2005 s. 34).

Drama

(_sjanger)

“[H]evndramaet [har] vanligvis en konservativ grunnholdning. Den tradisjonelle helten er en liberal og snillistisk figur som blir utsatt for grundig urettferdighet (stort sett drapet av en eller flere familiemedlemmer), og opplever i etterkant at kosmos ikke vil bli gjenopprettet uten egen innsats. Byråkrati, rettssystem og politi er korrupte, ettergivende, eller rådløse. Slik går hovedpersonen gjennom en konservativ reformering, en slags kriminalpolitisk dannelsesreise der egne holdninger og verdensanskuelse blir snudd på hodet – ja, satt på plass om man vil.”
(*Dagbladet* 23. mars 2009 s. 32)

Dramatekst

(_sjanger)

Den danske forfatteren Ursula Andkjær Olsens bok *Lulus sange og taler* (2000) er en samling “stemmer” der hver stemme er plassert i forskjellige spalter på boksidene.

Dreiebok_

(_film, _sjanger) Opptaksbok for film. Det skriftlige grunnlaget for filmopptakene. Ordet kommer av “den boka som filmkameraet dreies etter”. Et filmmanuskript når det er ferdig utarbeidet for filminnspillingen, ofte med nøyaktige beskrivelser av kamerainnstillinger m.m.

De fleste dreiebøker omfatter omtrent én side per minutt i filmen (Parkinson 2012 s. 43).

En “treatment” er betegnelsen på en kortfattet fortelling som er en del av arbeidsprosessen med å utforme dreieboka (Parkinson 2012 s. 210). En dreiebok er et dynamisk dokument som kan endres i løpet av filminnspillingen, med utelatelser og tillegg (Parkinson 2012 s. 43).

Den tyske forfatteren Herbert Achternbusch skrev dreiebok for flere filmer der han selv både var regissør og hovedperson, f.eks. *Atlantehavssvømmerne* (1975), *Servus Bayern* (1977) og *Den unge munken* (1978) (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 431).

Adrian Lynes film *Lolita* (1997), basert på Vladimir Nabokovs roman, ble ikke satt opp til vanlig film distribusjon i USA, fordi innholdet ble ansett som for erotisk dristig. Kopier av dreieboka til filmen ble da piratkopiert og solgt “under disk” til interesserte lesere (Schäfer 2000 s. 85).

I Europa er det vanligere enn i USA at regissørene samarbeider med dreiebokforfatterne (Parkinson 2012 s. 43).

Drømmeinspirasjon_

(_inspirasjonspraksis) Å bruke en drøm eller drømmer som “leverandører” til litteratur.

Den franske 1800-tallsdikteren Gérard de Nerval fikk et mentalt sammenbrudd, og måtte i en periode oppholde seg på en institusjon. En lege anbefalte Nerval som terapi å skrive ned drømmene sine for å bli kvitt sin urolige søvn. Denne skrivingen

ledet til den korte romanen *Aurélia* (1855) (Jean 1978 s. 44). I et brev skrev Nerval: ”Jeg er lei av å løpe etter poesien; jeg tror at den er ved din dør og kanskje i din seng.” (sitert fra Jean 1978 s. 120)

Drømmer kan også inspirere personer til å velge en forfatterkarriere. Den britiske forfatteren Ted Hughes “forteller flere steder om en avgjørende profetisk drøm han hadde i begynnelsen av studietiden ved Cambridge, hvor han ble oppsøkt av en forbrent reveskikkelse som la igjen et blodig håndtrykk på litteraturoppgaven han holdt på å skrive, sammen med ordene: “Hold opp med dette. Du ødelegger oss.” ” (*Morgenbladet* 16. – 22. november 2007, s. 35). Etter hvert endte Hughes opp som forfatter, blant annet av diktsamlingen *Crow* (1970).

Den amerikanske forfatteren Howard Phillips Lovecraft røpet at hans tekster “was often inspired by the experience of horror through nightmares” (Boxall 2006 s. 377).

Den engelske forfatteren John Fowles skrev om inspirasjonen til sin roman *The French Lieutenant's Woman* (1969): “The novel I am writing at the moment (provisionally entitled *The French Lieutenant's Woman*) is set about a hundred years back. I don't think of it as a historical novel, a genre in which I have very little interest. It started four or five months ago as a visual image. A woman stands at the end of a deserted quay and looks out to sea. That was all. This image rose in my mind one morning when I was still in bed half asleep. It responded to no actual incident in my life (or in art) that I can recall, though I have for many years collected obscure books and forgotten prints, all sorts of flotsam and jetsam from the last two or three centuries, relics of past lives – and I suppose this leaves me with a sort of dense hinterland from which such images percolate down to the coast of consciousness.” (fra essayet “Notes on an Unfinished Novel”)

Geir Stian Orsten Ulstein ga i 2009 ut romanen *Flammeskygger*. I et intervju fortalte Orsten Ulstein: “En brite kommer gående gjennom ødemarken [i Sudan], og finner den nedbrente landsbyen Kafiakangi. [...] Masteroppgaven min [i historie] handler om Sør-Sudans historie, og da jeg arbeidet med den kom jeg over en fotnote i en historiebok av Robert O. Collins, som fortalte at Kafiakangi var blitt brent ned på begynnelsen av 1930-tallet. Så drømte jeg om landsbyen flere netter på rad. Boken er et forsøk på å spinne sammen trådene fra det jeg hadde drømt og det jeg hadde lest. Men jeg hadde allerede planer om å skrive en roman fra Afrika.” (*Morgenbladet* 11. – 17. september 2009 s. 30)

Thomas Enger fortalte i forbindelse med utgivelsen av hans krimroman *Skinndød* (2010): “Åpningsscenen med den døde kvinnen i teltet er fra en drøm som smuldret opp idet jeg våknet. Det som sto igjen, var bildet av et hvitt telt på en grønn slette, og en mann på tur med hunden sin som titter inn. Jeg har brukt mye fra ting jeg drømmer.” (*A-magasinet* 29. januar 2010 s. 15)

Herbjørg Wassmo sin dag “starter idet hun våkner. Ved senga ligger notatblokka klar, og der prøver hun å fange drømmene sine før de forsvinner. - Jeg har en fin prosess med drømmeverdenen. Når jeg legger meg, er jeg bevisst på at alt som dukker opp skal være velkomment. Det er ikke alt jeg forstår, men ofte får det meg til å tenke.” (*Dagbladets Magasinet* 17. september 2011 s. 62-63)

Drømmerier_

(_sjanger, _sakprosa)

Jean-Jacques Rousseau: *Den ensomme vandrers drømmerier* (skrevet 1776-78, publisert posthumt i 1782)

Étienne Pivert de Senancour: *Drømmerier* (1833)

Dungeon_

(_dataspill) Gang- og hulesystemer i et dataspill (eller i et papirbasert rollespill). Spilleren må undeveis i en dungeon overvinne fiender, unngå fallgruver, finne hemmelige dører og løse gåter.

Det papirbaserte fantasy-rollespillet *Dungeons & Dragons* (1972) av Gary Gygax og Dave Arneson ble (i begynnelsen solgt direkte av deres firma TSR) ble opphavet til mange senere dataspill.

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>